

Steder på livets vei

Klip fra en erindringsbog af gartnerskoleforstander Niels Klougart

Locations in a Lifetime

Passages from memories told by Niels Klougart, Master of Horticultural School

Keywords: Gardener; Horticulturist; Education; Teacher; Beder; History; Denmark

Et livsforløb er som en rejse, hvor der på stationerne opstår hændelser, mødes personer og foregår en udvikling, som kan fastholdes i »Erindringer«.

Der er sket så meget inden for havebruget de sidste hundrede år, at det nok var værd at nedfælde, og det gjorde min far Niels Klougart ved i halvtredserne at nedskrive det; og vi brødre fik lavet et omfangsrigt privattryk ud af det, som redaktøren har bedt mig klippe i til et mønster.

Interessen knytter sig særlig til det, at far gennem livet havde lejlighed til at være på kendte steder og møde personer, som spillede en rolle i havebrugets udvikling. Jeg tænker på hans første lærested hos den kendte Hans Gram på Koldemosegård i Sorø (1903-1905), hvor de kendte brødre Alfred, Ernst, Michael og Niels fødtes.

Næste station var Rosenborg kgl. Slotshave (1905-1907) med Frederik Paludan som slotsgartner og Hother som elev. Dernæst landbohøjskoletiden (1907-1909) og tiden som lærer på Vilvorde, hvor der skete forstanderskifte (1910-1912).

Efter et Tysklands-ophold købtes i 1913 Beder Havebrugsskole, der blev hans hovedvirke til 1954. Her ender historien.

Fra disse stadier på livets vej har jeg klippet følgende:

»Jeg er født i Serup på Thyholm den 29.5.1885. Serup er en lille landsby, hvor der var 9 gårde og lidt flere huse. Mine forældre var begge født i samme kommune.

Vi havde vort eget lille hus, der var sammenbygget med min farfars smedje. Vi havde en ganske lille have til, ingen frugttræer, en enkelt stikkelsbærbusk, en solbærbusk, lidt persille, grønkål, et par roser, lidt Vinca, perlehyacinter, vintergæk og Primula.

Vi havde kun en stue, som benyttedes til spise-, sove- og dagligstue og børneværelse. Der var lerstampede gulve, et lille køkken med åbent ildsted og bryggers, spise- og sulekammer. Der var to senge, alkove med gardiner for og en med paneldøre. Sengene var rummelige, men der lå jo også mest tre i hver seng.«

Sådan var opvækstvilkårene i et hjem med 9 børn, hvor faderen var fisker, og Niels måtte fra sit 9. år om sommeren ud som hjordedreng på gårde, og derefter som bondekarl til sit 18. år, hvor lysten til noget andet kom.

Hvad med at blive gartner?

»Da jeg var ved at være færdig med tærskningen, sagde den gamle kone til mig: Åh, Niels, kan du ikke lave lidt for mig i haven. Jeg måtte køre gødning ud, rydde nogle buske, kroge et æbletræs grene ned, så det kunne formere sig, plante rabarber og hindbær - og jeg fik sådan en lyst til havearbejde, så jeg tænkte på at blive gartner.

Min mor sagde: »Ja min dreng, jeg vil ikke gå imod dig, for det er meget sundt at være landmand, men tjene som karl alle dage, det fører ikke til noget, og det er jo ikke til at få tjent så mange penge fra.«

»Det taler jeg med præsten om, han har to brødre som er gartnere, og han er selv gartnerinteresseret, og desuden vil han være glad, hvis han kan hjælpe dig.«

Broderen var slotsgartner Frederik Paludan, som dog i brev meddelte, at Rosenborg ikke var et sted for »begyndere«, men han vidste at plantesko-leejer Hans Gram i Sorø gerne ville have elever og ordnede det, så far kom der 1. maj 1903 for en løn af 50 kr. for første år. -

»Jeg ankom rettidigt til Sorø landstation, hvor min principals ældste søn, Niels Gram, var og tog imod. Min store kuffert var sendt i forvejen, så den var der ved ankomsten. Jeg kom så op i stuehuset på et gavlværelse, som på grund af formen havde navn af »Kisten«, hvor jeg skulle bo sammen med en jævnaldrende kammerat, P. Bech, fra København, og en et par år yngre Landsberg fra Sorø, som begge havde været i lære et par år. Jeg fik skiftet tøj og skulle arbejde straks - og mit første arbejde blev at stikke 15.000 ligustrumstiklinger samt diverse frugtbuske, solbær, ribs, stikkelsbær, vin og mange forskellige sirbuske. Niels Gram viste mig hvordan det gik for sig og hjalp at snøre op til bedenes række. Det var helt uvant arbejde, til at begynde med meget interessant, men inden jeg blev færdig lidt ensformigt, men det bekymrede mig ikke. Kl. 9 havde vi frokost, den bestod af smurt rugbrød, dels bare med margarine, dels med knapost og dertil te. Jeg fik nu hilst på personalet, kammeraterne og pigerne, og bagefter husmændene - vi havde 5. Jeg husker, at der var meget snak om knaposten - den var heller ikke tiltalende.

Lige før julen husker jeg hr. Gram kom og bad mig om at gå rundt i alle sirbuske-stykker og grave alle *Berberis vulgaris* op. De skulle udryd- des, og det var forbudt at dyrke eller plante dem; loven trådte i kraft 1. januar 1904, og hr. Gram var en regulær og lovlydig mand; nu havde politimesteren vist nok sagt til hr. Gram, at han måtte hjælpe dem, for de kendte ikke den forbudte *Berberis*.«

Gram som lærermester

»Når vi skulle sættes i arbejde, tog hr. Gram oftest den, der var ældst af år eller uddannelse, og fulgte med og forklarede ualmindelig omhyggeligt, hvordan arbejdet skulle udføres og hvorfor. Vi fik virkelig forklaring og undervisning. Det, der tillige tiltalte mig, var den menneskelige, elskværdige måde - selvom han var meget ældre end os - han var aldrig overlegen, men venlig og forstående. Vi havde på en måde fordel af, at vi ingen medhjælpere havde, fordi vi alle kom til betroet arbejde. Vi havde polakker og husmænd til det grovere og alt rengøringsarbejdet. Det var kun de fineste kulturer, vi - eventuelt - kom til at luge. Nu var jeg ældre »begynder« end gennemsnittet, og jeg satte en stor ære i at blive behandlet sådan. Men der blev også på flere måder gjort noget for, at vi fik noget lært. Der var, som tidligere nævnt, etiketter ved al ting, og når vi plantede, stak eller såede, skulle vi sørge for at få skrevet nye etiketter.

Når frugten blev plukket af, fik hver en typisk frugt - af hver sort med navn ved - udleveret, som vi kunne gemme til spisemodenhed og tegne og beskrive. Det var frivilligt, men vi blev det anbefalet. Ligeledes dagbogs- føring blev vi opfordret til, men det var ikke tvunget. Vi skulle også søge oplysning om de arbejder, der var udført i dagens løb og hvordan og hvilke sorter, der var plantet osv.

Da vi kom til oktober, og der blev aftener, tilbød hr. Gram de af os, der havde lyst, at deltage i undervisning på teknisk skole i Sorø, det var vist 3 aftener om ugen kl. 19-21, så vi måtte holde op med arbejdet 1 time før. Det var frivilligt - og der var ingen gartnerklasse.«

Næste station var Rosenborg kgl. driverihave

»Da jeg kom 1. maj 1905 til Rosenborg, var undergartner og blomstergartner gennem mange år, gartner Sørensen, lige blevet udnævnt til slots- gartner på Bernstorffs slotsgartneri, som blev prins Valdemar og prinsesse Mariæ sommerslot lige til deres død. Som undergartner blev så driverias- sistenten I. Jørgensen, som havde været der et par år, ansat.«

Provstens bror slotsgartneren

»Slotsgartner Frederik Paludan boede i slotsgartnerboligen til højre for portindgangen i stuen, og ovenpå boede enken efter tidligere slotsgartner Tyge Rothe - og ved siden af havde vi skolelokale. Paludan havde selv været elev og senere frilandsassistent i haven, var så i Finland som selvstændig gartner, men da de syntes, at det ikke ville gå, søgte han pladsen som undergartner og driveriassistent på Rosenborg og blev siden ved slotsgartner Tyge Rothes død slotsgartner.

Eleverne var måske nok hvad man ville kalde »fars sønner«; ca. 7 gartnerensønner, 1 grossererensøn, 1 godsforvaltersøn og 1 grønthandlersøn! Når jeg undtager et par enkelte stykker, så var det særdeles gode og flinke kammerater - ikke som helhed overdreven flittige, hverken til arbejdet eller til lektier.«

Forholdene i slotsgartneriet

»Gartneriet og læreanstalten hørte ind under civillisten hvad angår udgifterne til driften, såsom vedligeholdelse, lønninger, plantemateriale og brændsel. Det, der blev leveret til hoffet, kongens køkken: Frugt og drevne grøntsager, blev noteret til dagsprisen på kontoret, ligeledes alle afskærne - til daglig dekorationer ved Chr. IX' hof og i det gule palæ til prins Valdemar og prinsesse Marie - og i mindre grad prins Christian! Hvori- mod til kronprins Frederik havde vi ingen leverancer, de blev besørget fra Charlottenlund slot, hvor kronprinsen havde sommerresidens.

Ved de store tafler havde vi stor leverance af frugt, grøntsager og afskærne blomster, potteplanter, ja baljeplanter. Den daglige pasning af blomster og afskærne havde en blomstergartner - og nogenlunde efter tur en af de ældre elever, som var uddannet ved blomstergartneri, før de kom på Rosenborg. I den uge de var i blomsterhusene havde han undertiden en af de yngre elever kaldet »springere« med til at gå til hånde, det tog 2-3 timer. Til daglig, når hoffet havde gæster, som ofte i månedsvis, havde gartneriet også dekorationer for dem. F.eks. boede ofte i lang tid enkekejserinde Dagmar fra Rusland og dronning Alexandra fra England. Var der store tafler, var slotsgartneren selv med til at aftale arrangementet med overhofmarshallen og hofchefen. Der fik vi, der ikke var specielt uddannet ved blomstergartneriet, lov til at komme med.«

Chr. d. 9.s død og begravelse

»Den næste store begivenhed var, da vor gamle konge Chr. d. 9. døde i januar 1906 - efter kun et par dages sygdom. Jeg var netop en af de første

dage af januar i haven i Chr. d. 9.s Palæ at ordne noget, da den gamle konge og enkekejserinden gik deres daglige tur i byen. De gik ned gennem haven for at undgå, at gardervagten blev råbt ud. Det var ikke en uge før han døde, og det var sidste gang, jeg så ham. Jeg husker, at om eftermiddagen blev det ringet til slotsgartneren, at kongen var død - og det spredtes jo rundt i byen i løbet af få minutter, trods det at man hverken havde radio eller deslige. Vi skulle have haft aftenundervisning kl. 9. Vi mødte også slotsgartneren - han holdt en smuk mindetale over kongen og berørte, at han frygtede, at slotsgartneriets dage snart var talte. Kong Christian havde holdt på, at så længe han levede, ville han ikke have det nedlagt. Vi fik så fri, men der var en særlig stemning over os alle, som om det var en af vore nærmeste, der var gået bort. Ude i byen var alt stille - forretninger og forlystelser lukkede.«

På landbohøjskolen 1. september 1907 - 30. oktober 1909

»Vi mødte alle nye studerende: Veterinærer, forstmænd, landinspektører, landbrugere og havebrugere, og desuden var der til botanik, plantefysiologi, kemi og fysik elever fra Berg Nielsen og Ingeborg Suhrs husholdningsseminarium. Jeg ved ikke, hvor mange vi var, da vi begyndte - vel ca. 100. Der var flest landbrugere og dernæst veterinærer. Af havebrugere var der til at begynde med 10.

Jeg var klar over, at jeg måtte hænge i - og meget af kemien og fysikken manglede jeg forkundskaber til. Vi mødtes alle i auditorie 7, hvor vi altid samledes, når alle studiegrene skulle sammen til botanik, plantefysiologi, kemi og fysik. Landbohøjskolens sekretær, professor Odin Tidemann Christensen, mødte og bød os velkommen og gav de nødvendige oplysninger om det fælles for alle studieklasser. Vi så ikke noget til skolens direktør - en pensioneret officer - som vi enkelte gange så gå over gården, men hverken her eller siden mødte i forbindelse med skolen.«

Stillingsmulighed efter eksamen

»Jeg søgte i flere blade - tænkte på at rejse til USA eller Canada som højskolelærer i nogle år. Så en dag var der en annonce i Gartnertidende. Det var forstander Lars Nielsen, Vilvorde, der søgte en lærer, bl.a. til frugtavl. Jeg søgte pladsen og fik det svar, at forstanderen gerne ville forhandle med mig. Jeg husker, vi var på ekskursion med professor O.G. Petersen til Forstbotanisk Have om eftermiddagen. Jeg tog så til Vilvorde, hvor jeg aldrig havde været. Vi forhandlede om fagene og om lønnen. Jeg skulle undervise i frugtavl, planteskoledrift, kemi og havebrugszoologi og hjælpe med salget i planteskolen - og naturligvis lede arbejdet af mit hold i praksis.

Eleverne var delt i 3 hold - det ene hold i drivhuse, et hold i køkkenhaven, som forstanderen egentlig skulle have, men som jeg måtte overtage. Jeg skulle have 50 kr. månedlig + kost og logi + 10% af mit planteskolesalg. Læreren, jeg afløste, var fra Belgien, Paul Cramy, som havde været lærer siden skolens oprettelse og havde eksamen fra Vilvorde i Belgien. Han lå på Sct. Joseph hospital med sukkersyge - han var ret gammel, så man ventede ikke, at han kunne undervise mere, men skulle snart komme tilbage til skolen. Skolen var fra 1905-1911 bortforpagtet af Stephan Nyeland til skolens tidligere elev og lærer, Lars Nielsen, som indtil da var herregårdsgartner på Thybjerggård. Det blev så aftalt, at jeg skulle møde allerede den 30. oktober - når jeg var færdig med eksamen, da de i mine fag ingen lærer havde haft i over _ år, og der var et hold elever, der skulle til eksamen om foråret.

At det ikke gik så godt med skolens økonomi, var vi vidende om, men det var ikke fremtrædende, for vi fik vor løn. - Sagen var den, at da Paul Cramy rejste tilbage til Belgien vinteren 1909-10, så krævede elevforeningen »Vilvordes Minde«, at han skulle have udbetalt løn, som han havde til gode både hos Nyeland og nu Forstander Nielsen. Cramy døde 1910, men sagføreren meddelte, at man ikke kunne skaffe pengene. Lars Nielsen blev opsagt 1.11.1911. -

Stephan Nyelands kreditorer og sagfører blev enige om at de ville tilbyde Valdemar Jensen Vilvorde for en rimelig pris og udbetaling. Købesummen var, så vidt jeg husker, 108.000 kr., og der skulle skaffes 15.000 kr. foruden driftskapital.

I løbet af en uge fik Valdemar Jensen det i orden. Hans familie kautionerede, og han lånte 5.000 kr. hos baronen på Hellerupgård. Desuden havde han sin opsparing på 5.000 kr. til driftskapital. -

Skolen kom i gang, og det var en fornøjelse nu at undervise - alt gik med liv og lyst. Maden blev forbedret til eleverne, og omgangstonen mere kammeratlig.

Jeg synes jeg havde for lidt uddannelse og havde ikke set mig om i verden. Jeg bestemte mig til at rejse til Tyskland et år. Michael Gram bestemte sig også for at rejse, og vi rejste så i sommeren 1912 til Dresden.«

Opholdet blev dog kortere, hvilket skyldtes følgende.

Annonce: Skole til salg

»I Gartnertidende, som min kæreste sendte mig hver uge, var der en annonce, hvor en havebrugsskole søgte en forstander 1. april 1913 - det var bill.mrk., men da der kun var 3 skoler, var jeg sikker på, at det var Beder. Jeg skrev en ansøgning samt afskrift af mine anbefalinger og sendte det så til Gartnertidende under bill.mrk.

Jeg fik ret omgående brev fra den fungerende formand, dyrlæge Jakobsen, Beder, at pladsen stod mig åben. Det var en forpagtning af skolen, det drejede sig om. Den daværende forstander skulle fremdeles være lærer ved skolen. Straks var jeg indstillet på, at det havde ingen interesse, og det meddelte jeg så Kirstine. Imidlertid fik jeg omtrent omgående brev om, at man (bestyrelsen) meget gerne ville have en personlig forhandling med mig, og de tilbød at betale rejsen retur, hvis det ikke blev til noget positivt. -

Jeg bad min svigerfar komme til Beder. De tilbød mig skolen for 20.000 kr., vi forhandlede længe, men vi ville have den ned i 17.000 kr. Endelig tilbød de mig den for 18.000 kr. med en udbetaling på 3.000 kr., og det gik så igennem. Det var meget mere voveligt, end vi havde forståelsen af. Jeg havde en læsegæld på ca. 1.400 kr., og penge til dagen og vejen skulle vi også have. Vi var i sparekassen efter salget. Svigerfar stillede da sparekassedirektør Mikkell Jensen spørgsmålet, om vi kunne låne de 3.000 kr. til udbetaling med min svigerfar som kautionist, og det sagde han ja til. Jeg tror nok, det var 12. december vi købte skolen, og jeg tog til København om aftenen, da vi havde ordnet papirerne.« -

Skolen måtte igang

»I sommeren 1913 arbejdede vi på at lave et program, der blev udsendt. Vi havde antaget havebrugsstuderende Anton Pedersen, som skulle tage eksamen i november. Da jeg havde købt skolen i december 1912, var det af betydning, at vi kunne knytte forbindelse til gamle elever ved en eventuel elevforening. Jeg kendte ikke Anton Pedersen, men flere i Beder kendte ham og anbefalede. Da jeg kom til København, opsøgte jeg professor Weis, der var barnefødt i Beder og kendte skolen her. Han anbefalede stærkt Pedersen som en meget begavet og dygtig ung mand, men han kritiserede skolens forhold. Ikke dens undervisning, men han syntes, at den udadtil med sine bygninger og også indvendig var for lidt tiltalende og præsentabel.

Sommeren 1913 var en hård sommer, dels med at få haven istand og med de mange reparationer ude og inde. Jeg malede vinduer og døre i spisestue og skolestue. I gartneriet blev der travlt med at lave kulturer til torvet: spinat, tidlige ærter, bønner og tomater. Medhjælper Larsen solgte varerne på Århus Torv ved domkirken og kørte ind onsdag og lørdag med »Lotte« foran fjedervognen. Der blev solgt for 25-35 kr. om lørdagen, og var det godt, da 50 kr. Jordbær var en god handelsvare, og der var temmelig mange af dem, fordi Henriksen havde interesseret sig meget for de nye sorter og lavede småforsøg med afrankning og sortsudbytte.«

Den førstefødte - og krigsudbruddet

»10. maj, på min fars fødselsdag, nedkom min kone med vor førstefødte søn Asger til stor glæde for os, men det gav jo yderligere travlhed. Men så kom krigen. Der var i juli måned rygter om krigen efter mordet i Sarajevo. Vi mente nok, at der var fred og ingen fare og havde i 1913 fået et radikalt ministerium med Zahle som statsminister og P. Munk som forsvarsminister. Sammen med lærer Dybkjær og sognefoged Fogh tog vi til Kalø, hvor P. Munk talte, og han lovede, at krig var utænkelig! Alligevel blev i de sidste dage af juli indkaldt 6.000 mand. Lørdag aften meddelte aviserne, at situationen var alvorlig i Europa. Byens borgere samledes i småklynger og drøftede tingene. Vi var nogle, der sad på urmager Mikkelsens trappe den lørdag aften, til jeg ved titiden gik i seng uden at tænke på muligheden af en indkaldelse. Da vi var faldet i søvn ved tolvtiden kom sognefoged Fogh og bankede på soveværelsevinduet og bad mig sammen med kandidat A. Pedersen og medhjælper Johannes Larsen at sørge for at komme til København. Det var en kedelig overraskelse. Hvordan skulle det gå hjemme, når der kun blev 4 unge 15 års drenge tilbage. Jeg gik straks på stationen for at se efter opslag om ekstratog, men der var ingen tegn hertil, så jeg blev klar

Forsommeren 1915. Beder Havebrugsskole. I bageste række Kandidat Professor Anton Pedersen, th. Niels Klougart, foran Kirstine Klougart med Asger Klougart, 1 år.

over, at vi selv måtte komme til Århus, så vi cyklede ind. Det var spændende, men jeg trøstede min kone med, at vi kom hjem i løbet af få dage.

Både kandidat Anton Pedersen og jeg skulle indkaldes, men jeg søgte udsættelse, så når jeg var inde, var Pedersen hjemme og omvendt.

Jeg kom lige hjem til skolens begyndelse, så det var spændende at se, hvor mange elever der mødte. Der kom 4, deriblandt Lars Hansen, der senere blev konsulent. Folk sagde, at det aldrig kunne betale sig at holde skole for 4, hvad der jo heller ikke var muligt, men det var fremtiden, vi havde for øje.

Det gik vist også helt godt, for gartneriet reddede os. Julen 1914 havde vi fået installeret elektrisk lys på hele skolen, omend vi havde sparet rigeligt på afbrydere. Det var et stort fremskridt. Det var krigstider, alle varer steg, og rationeringen gav jo en vis besparelse. Brød, mælk og kartofler var relativt billige. Vi afholdt konserveringskursus uden dog at få stor tilslutning, men det hjalp da lidt.

Endelig blev vi indkaldt for sidste gang. Da vi så skulle begynde skolen igen, kom der 7 elever.«

Så følger naturligt en beskrivelse af skolelivet i Beder men slutter i tredive, hvorfor jeg har foretaget en kort ajourføring og afslutter med følgende:

Vi, der levede i dette hjem, har meget at sige tak for. Vi skylder de mange, der trofast har sluttet op om det en tak, fordi de tog det som det var, hjalp med, støttede, opmuntrede og bragte glæde til det. Skolen er der stadig og meget vil leve videre, og selv om meget bliver ændret, så var det netop i fars og mors ånd, idet udvikling og forandring for dem var vækst, og traditioner følte de ofte som stilstand.

Asger Klougart

PS. Skulle nogen ønske at læse bogen, skal jeg gerne låne et eksemplar ud.